

Особливості вибору методу оцінки ефективності банківської діяльності

Постановка проблеми. В результаті розвитку вітчизняної банківської системи увага банків до характеристик власної діяльності і діяльності своїх конкурентів значно зросла. Варто відмітити, що оцінка конкурентів відбувається на постійній основі в кожному банку – чи то регулярний моніторинг ринку, чи підготовка конкретних проектів по злиттю і поглинанню, стратегічному розвитку тощо. Внаслідок цього зросла і актуальність оцінки ефективності банку у порівнянні зі своїми суперниками. До того ж, багатоаспектний характер показника ефективності банківської діяльності призводить до розробки та застосування з метою його оцінки великої кількості різних методів.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Дослідження ефективності банківської діяльності привертають увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків. Питанням визначення ефективності як загального економічного поняття та ефективності банківської діяльності, зокрема, присвячено праці таких вітчизняних та російських вчених як О. Вовчак, Д. А. Круглов, М.М. Кузьмин, Ю. Маців, С.Р. Моїсеев, А. Пілявський, В.Р. Саркісян, К.В. Толчин, Т. Хома. Праці закордонних науковців можна поділити на дві групи, а саме, теорія та методи оцінки ефективності та прикладне використання методів до оцінки ефективності діяльності банківських установ. До першої групи слід віднести роботи С. Вейнера, С. Гроскопфа, З. Зангу, У. Купера, Є. Родеса, Б. Парка, Л. Сімара, М. Фаррела, А. Чарнеса та ін. Серед авторів робіт другої групи доцільно відзначити А. Бергера, А. Бачатпаруя, Р. ДеЯнга, Р. Ейзенбайса, Еліазіані, Г. Фер'єра, Ф. Форсунда, Д. Хампрі, У. Хантера, С. Куана, Л. Местера, С. Тимме.

Наукові напрацювання в загальній теорії ефективності, рекомендації стосовно способів її оцінювання хоча і досить значні, проте проблеми визначення ефективності з урахуванням специфіки банківської діяльності залишаються недостатньо розробленими як в теоретичному, так і в методично-практичному аспектах. Однією з основних *невирішених частин даної проблеми* залишається вибір методу оцінки ефективності діяльності банку, що дозволяє отримати адекватні результати в кожній конкретній ситуації.

Метою статті є класифікація споживачів інформації про рівень ефективності банківської діяльності та обґрунтування доцільності застосування різних методів оцінки ефективності банків для різних груп користувачів.

Обґрунтування отриманих наукових результатів.

Специфіка оцінки ефективності діяльності банків визначається рядом важливих факторів. По-перше, особливостями продукту, що виробляється. При дослідженні функціонування банків розділити більшість факторів на «входи» та «виходи» є неможливим, оскільки ресурс часто може бути і банківським продуктом одночасно. Так, наприклад, кредити – вони є ресурсами банків чи продуктами їх діяльності? По-друге, значна залежність результату банківської діяльності від зовнішнього середовища, в якому він працює. А тому часто важко і навіть неможливо виявити причини неефективності діяльності банку – чи то невдале стратегічне або оперативне управління банком, чи негативний вплив політичних, економічних або соціальних змін, що відбуваються в країні і на які банк не в силу одразу відреагувати.

Загалом, варто відмітити, що різні науковці та практики вкладають в поняття «ефективність» різну суть. Найчастіше ефективність розуміють як відношення витрат ресурсів та результатів, отриманих від їх використання [4]. Також ефективність можна визначати як соціально-економічну категорію, що показує вплив способів організації праці учасників процесу на рівень досягнутих ними результатів [5]. Говорячи про банківську діяльність поняття ефективності, на нашу думку, набуває наступного сенсу: це можливість та вміння виробити та продати максимальну кількість банківських продуктів заданої якості при мінімальних витратах. Хоча у вітчизняному банківському

товаристві в більшості випадків під ефективністю розуміють або рівень досягнення в короткостроковій перспективі певних фінансових показників, таких як прибуток, рентабельність тощо, або ступінь задоволення інших інтересів власників даної організації [2, 5].

Така різноманітність визначень даного поняття пов'язана з широким колом споживачів інформації про рівень ефективності банківської діяльності та значною множиною шляхів її використання. В той же час, це передбачає множинність методів, що використовуються для оцінки ефективності банківської діяльності.

Загалом методи, що використовуються для оцінки банківської ефективності можна поділити на три групи (рис. 1):

- підхід фінансових коефіцієнтів та техніко-економічних показників;
- параметричні методи, що базуються на економетричному аналізі й потребують визначення функціональної форми виробничої функції банку або функцій витрат, прибутків, доходів;
- непараметричні методи, що використовують математичне програмування і не потребують визначення функціональної форми виробничих залежностей.

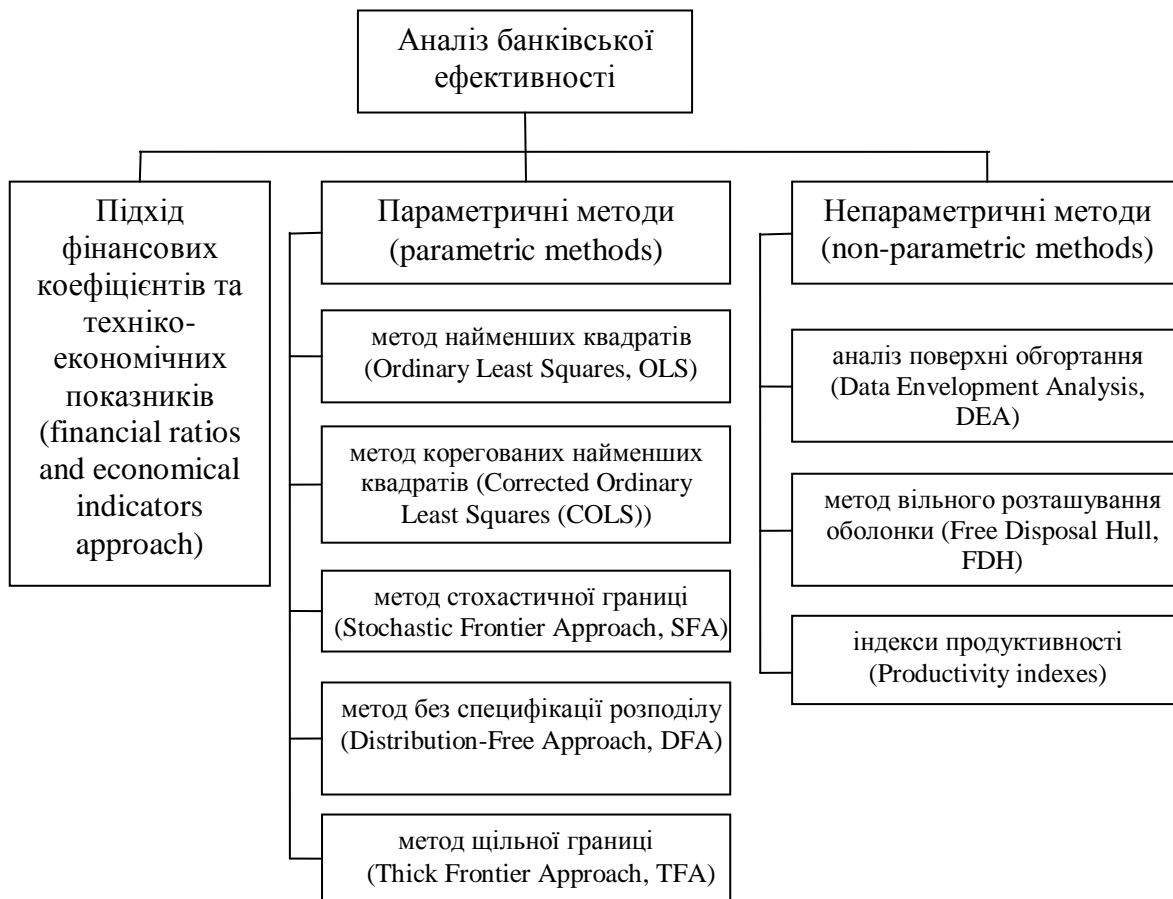

Рисунок 1 – Класифікація методів оцінки ефективності діяльності банку

Кожен із даних методів має свої переваги та недоліки. А тому прийнятність їх застосування визначається конкретною ситуацією, а саме, суб'єктом оцінювання, споживачем інформації, метою оцінки тощо. Та в першу чергу вибір методу оцінки ефективності діяльності банку визначається метою такої оцінки. Можна означити три основні джерела необхідності в інформації про ефективність діяльності банку.

По-перше, оперативне управління та контроль за діяльністю банку, що здійснюється вищим або середнім менеджментом. Як правило, в даній ситуації користуються інформацією про окремі аспекти функціонування банку. По-друге, стратегічне управління банком, що здійснюється його вищим керівництвом і для чого необхідна оцінка банківської діяльності в цілому, а не окремих її аспектів. Хоча, в той же час, дана система комплексної оцінки повинна допомагати виявляти слабкі та сильні сторони об'єкту, що досліджується. І по-третє, зовнішні групи інтересів: НБУ, державні організації,

потенційні клієнти, майбутні інвестори тощо. При чому дану групу також можна розбити на дві. До першої входять клієнти, інвестори, тобто ті фізичні чи юридичні особи, що безпосередньо співпрацюють з банком і для яких ефективність діяльності останнього є запорукою власної успішності. До іншої групи можна віднести ті організації, що здійснюють зовнішній контроль за функціонуванням як окремих банків, так і банківської системи в цілому і які лише аналізують, регулюють та контролюють діяльність останніх.

Отже, можна визначити чотири групи користувачів інформацією про рівень ефективності діяльності банків:

- 1) середній менеджмент, що забезпечує оперативне управління;
- 2) власники та вище керівництво, що здійснюють стратегічне управління;
- 3) державні організації, що контролюють та регулюють діяльність банків;
- 4) клієнти, які співпрацюють з банком.

Кожна із зазначених груп передбачає використання різних методів з метою оцінки ефективності банківської діяльності. І тому рівень ефективності функціонування одного і того ж банку в даному випадку з точки зору різних зацікавлених груп може різко відрізнятись. Розглянемо більш детально вимоги вищезазначених груп споживачів.

Управлінський персонал банку є одним із основних споживачів інформації про ефективність його діяльності. Маючи доступ до внутрішньої, більш детальної інформації, менеджери повинні виявляти вплив різних чинників і прийнятих рішень на ефективність діяльності банку в цілому. Так, наприклад, необхідно відстежувати динаміку ефективності діяльності банку при зміні організаційної форми або при впровадженні нових інформаційних технологій. Крім того, аналіз ефективності повинен дозволяти порівнювати різні напрями діяльності банку, вибирати пріоритетні та виключати неефективні з них. З цією метою часто використовують фінансові коефіцієнти, техніко-економічні показники, часткові показники продуктивності діяльності тощо.

Загалом використання коефіцієнтів є традиційним підходом у вітчизняній практиці та практиці пострадянських країн для оцінки результатів банківської діяльності. Він є простим, чітким та наглядним. Однак, даний підхід є виправданим, якщо діяльність керівного персоналу банку стосується в більшій мірі оперативного та тактичного рівнів управління і не може бути використаний при стратегічному управлінні банком. По-перше, він не дозволяє враховувати такі характеристики ефективності як багатофакторність, відносність та стохастичність. По-друге, застосування таких показників результативності діяльності не дозволяє визначити перспективні напрямки розвитку банку. Наприклад, такі показники як прибуток чи рентабельність відображають ефективність діяльності організації за минулий період часу, а не її можливості та майбутній потенціал. По-третє, відмінності в методиках розрахунку та відсутність обліку розбіжностей у макроекономічному оточенні часто роблять непорівнянними значення коефіцієнтів для різних країн. До того ж, даний підхід є непридатним для комплексного аналізу функціонування банків, оскільки не дозволяє представити діяльність банку як цілісної системи. В деякій мірі вирішенню цієї задачі можуть слугувати різні інтегровані показники, що поєднують в собі декілька часткових показників. Однак, для цього останнім необхідно надавати вагові коефіцієнти, використання яких передбачає значну ступінь суб'єктивності та необґрунтованості. А це виключає можливість об'єктивної ідентифікації неефективності банків.

Проте незважаючи на ряд недоліків, використання підходу, заснованого на обчисленні фінансових коефіцієнтів та техніко-економічних показників, є обґрунтованим не тільки при оперативному управлінні. Він також є актуальним і в кризові періоди, в періоди постійних економічних та політичних змін, трансформаційних процесів тощо [5]. Оскільки в такі періоди більшість організацій висувають першочергову задачу не довгострокового плану розвитку, а виживаємості в даних умовах. З цією метою банкам необхідні деякі фінансові орієнтири, які б надавали сигнали керівництву чи потенційним інвесторам про фінансовий стан банку на певний момент. Це так само обумовлює використання певних коефіцієнтів та індексів. Проте, з цією метою

також можуть бути використані і оцінені, наприклад, за допомогою методу найменших квадратів, функції, що показують вірогідність банкрутства організації в залежності від різних факторів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що використання фінансових коефіцієнтів та техніко-економічних показників дає змогу зробити певні висновки про окремі аспекти діяльності банків та динаміку їхньої зміни. Однак, окрім особливих випадків, це унеможлиблює інтегровану, а тому потенційно справедливішу оцінку ефективності банку як складної системи, що залежить від численних факторів. А тому не може використовуватися для порівняння банків за рівнем їх ефективності. Це завдання вирішують з використанням сучасних методів аналізу, які дають змогу оцінити загальну ефективність організації з урахуванням багатьох факторів.

Дані методи повинні дозволяти визначати особливості діяльності найбільш і найменш ефективно працюючих банків, щоб в подальшому власники та вище керівництво мали можливість корегувати діяльність власного банку відповідно до наявної інформації. В статті [7] показано, що для даних цілей значною мірою підходять методи стохастичної границі (SFA) та аналізу поверхні огортання (DEA).

Аналіз поверхні огортання використовує метод лінійного програмування для моделювання опуклої поверхні, що охоплює всі банки сукупності [6, 7]. Найбільш ефективні (еталонні) банки належать даній поверхні. Їх технічна ефективність приймається за одиницю. Технічна ефективність інших банків оцінюється відносно еталонних в діапазоні $[0;1]$. Однак, при цьому відсутня можливість оцінити технічну ефективність еталонних банків відносно об'єктивно існуючих технологічних можливостей, а значить і виявити резерви підвищення ефективності діяльності таких банків. Даний недолік є особливо вагомим, якщо підтримувати думку, що ефективність діяльності організації на сьогоднішній день ґрунтується на нововведеннях, тобто виявленні нових джерел і засобів задоволення потреб клієнтів, а не на досягненні оптимального співвідношення витрат-результату. Проте результати аналізу мають цінність для тих банків, що мають ефективність менше за одиницю. Оскільки, за

допомогою DEA можна не тільки вимірювати порівняльну ефективність банків, але й визначати необхідний обсяг споживання ресурсів чи вироблення банківських продуктів для неефективних одиниць. Це обґрунтовує доцільність його використання з метою підтримки прийняття рішень при стратегічному управлінні банком.

Метод SFA полягає у побудові стохастичної виробничої функції типу Кобба-Дугласа [7]. Відмінною характеристикою підходу SFA від звичайного регресивного аналізу є впровадження другої випадкової величини – невід’ємного елемента, який моделює величину неефективності. Основна перевага цього методу полягає в тому, що він дає змогу врахувати випадкову помилку й водночас оцінити елемент неефективності. Однак, в той же час, даний метод має і недоліки. Функціональна форма виробничих можливостей, змінних та форма розподілу випадкових помилок апріорі не відомі і потребують визначення, що збільшує суб’єктивність кінцевих результатів оцінки. До того ж, даний метод добре розроблений для випадків з одним продуктом, що випускається, чи з одним ресурсом, що також звужує його можливості.

Порівнюючи дані два методи, можна зазначити, що безумовно DEA має ряд переваг, основним з яких є можливість оцінювати ефективність банків на основі даних про множину вхідних та вихідних змінних. Однак, якість отриманих результатів визначається їх стійкістю, наприклад, до зміни специфікації моделі чи варіації даних, що обґрунтовує доцільність застосування SFA. Таким чином, для отримання достовірної оцінки необхідно використовувати обидва методи та різні набори змінних, що оцінюються.

Дані методи можуть бути використані і іншою групою користувачів інформацією – державними організаціями – з метою оцінки і подальшого аналізу стану банківської системи, динаміки її розвитку та вирішення інших завдань, серед яких основними є:

- аналіз результатів реформ банківського сектора, законодавчих рішень та інших глобальних змін в країні та світі на основі інформації про динаміку ефективності банківської системи;

- мінімізацію системного ризику, що виявляється в можливості поширення кризи окремих банків на галузь у цілому;
- визначення рівнів надійності та стійкості банків, що, як правило, добре корелюють з показниками ефективності банківської діяльності;
- аналіз наслідків об'єднань, поглинань банків чи інших змін, що відбуваються всередині банківської системи.

Ще одна група користувачів, яка розглядається в даному дослідженні, – це клієнти банку, які можуть використовувати інформацію про ефективність його діяльності і динаміку її зміни при виборі свого банківського партнера. З цієї точки зору оцінка ефективності є аналогом рейтингу банку, який присвоюється йому міжнародними та вітчизняними рейтинговими агентствами. При цьому найчастіше використовуються експертні або комбіновані рейтингові методики. До основної їх переваги відносять можливість врахувати і оцінити ті фактори, що не можуть бути безпосередньо оцінені кількісно. Проте дані методи не позбавлені ряду недоліків, серед яких суб'єктивність і невідтворюваність результатів, складність організації роботи групи експертів і висока вартість подібних досліджень. Крім того, отримані оцінки можуть не узгоджуватися між собою. Часто рейтинги різко відрізняються один від одного, що обумовлено різною орієнтацією методик, а також різним набором факторів, що враховуються. Оскільки потенційний клієнт буде оцінювати лише ті аспекти діяльності банку, що стосуються сфери його інтересів. Наприклад, якщо він хоче отримати кредит, то його, в першу чергу, буде цікавити яку суму коштів, на який строк і за якою відсотковою ставкою може надати йому банк. Якщо ж клієнт хоче покласти гроші на депозит, то критерії оцінки діяльності банку зміняться. В першу чергу, його будуть цікавити вже рівень грошової винагороди та рівень надійності банку. Тому, наприклад, фінансово-кредитна організація, яка діє неефективно за оцінкою одного з її клієнтів, може отримати доволі високу оцінку ефективності діяльності з позиції іншого. Однак, основним недоліком даних методів є те, що більшість з них не оцінюють безпосередньо ефективність, а лише розглядають деякі взаємозв'язані з нею коефіцієнти, а тому слід говорити лише про кореляцію побудованих рейтингів

із реальною ефективністю діяльності банку. А тому, для отримання достовірної результату необхідно використовувати додатково і інші методи, що виключають в першу чергу суб'єктивність оцінки. Такими методами можуть бути все ті ж зазначені вище DEA і SFA або їх модифікації.

Висновки. Отже, при оцінці ефективності діяльності банку, в першу чергу, необхідно враховувати ким і для кого вона проводиться і лише після цього здійснювати вибір методу даної оцінки. Та як показав проведений аналіз в більшості випадків для отримання достовірних результатів необхідним є застосування одночасно декількох методів та різних наборів змінних, що оцінюються. При цьому для більшості груп користувачів інформації про ефективність діяльності банків може бути обґрунтована доцільність застосування таких сучасних методів як DEA і SFA або їх модифікацій.

Список використаної літератури

1. Кочуров, В. Е. Оценка эффективности деятельности лечебно-профилактических учреждений: сравнительный анализ методов и моделей [Текст] / В. Е. Кочуров. – Вестник СПбГУ, Сер. 8, 2005, Вып. 3. – С. 110-128.
2. Моисеев, С. Р. Эффективность российских банков [Текст] : аналитический отчет / [С. Р. Моисеев, Д. А. Круглов, М. М. Кузьмин и др.]; Центр экономических исследований МФПА. – Москва, 2007. – 19 с.
3. Пілявський, А. Ефективність діяльності банківської системи (2005-2009 рр.). Методологія аналізу фронтів [Текст] / А. Пілявський, О. Вовчак, Ю. Маців, Т. Хома // Вісник НБУ. – 2010. – №4. – С. 16-22.
4. Саркісян, В. Р. Сутність та зміст поняття «ефективність діяльності комерційного банку» [Текст] / В. Р. Саркісян; зб. наук. праць Національного університету державної податкової служби України, 2009. – №1. – С. 251-258
5. Толчин, К. В. Об оценке эффективности деятельности банков [Текст] / К. В. Толчин. – Деньги и кредит, №9, 2007. – С. 58-62
6. Хайлук, С. О. Оцінка ефективності банківської діяльності на основі методу згортки даних [Текст] / С. О. Хайлук // Бизнес Информ. – 2010. – № 4(2). – С. 99-102.

7. Хайлук, С. О. Оцінка ефективності діяльності банків: порівняльний аналіз методів та моделей [Текст] / С. О. Хайлук // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – Х. :ХБІ. – 2010. – № 1(8). – С. 112-118.